

УДК 657 (477)

Олійник Я. В.,

кандидат економічних наук, доцент кафедри бухгалтерського обліку ДВНЗ "КНЕУ імені Вадима Гетьмана"

ОЦІНКА СТАНУ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ СУБ'ЄКТІВ МАЛОГО БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ

У статті досліджено регламент національної системи бухгалтерського обліку сектора малого бізнесу в Україні та здійснена спроба визначити напрями створення сприятливих умов для розвитку системи бухгалтерського обліку суб'єктів малого підприємництва.

Ключові слова: мале підприємництво, мале підприємство, державна регламентація, нормативно-правове забезпечення бухгалтерського обліку та фінансової звітності.

В статье исследованы регламент национальной системы бухгалтерского учета сектора малого бизнеса в Украине и осуществлена попытка определить направления создания благоприятных условий для развития системы бухгалтерского учета субъектов малого предпринимательства.

Ключевые слова: малое предпринимательство, малое предприятие, государственная регламентация, нормативно-правовое обеспечение бухгалтерского учета и финансовой отчетности.

In this paper the regulation of the national accounting system small business sector in Ukraine and made an attempt to determine the direction of creating an enabling environment for the development of accounting systems of small businesses.

Keywords: small business, small business, government regulation, regulatory and legal framework of accounting and financial reporting.

Постановка проблеми. Найбільш типовою формою господарювання в умовах ринкового господарства є мале підприємництво. Малий бізнес як економічна складова господарства в Україні набув особливої актуальності, починаючи з 90-х років ХХ століття. Саме розвиток малого підприємництва є найважливішим важелем економічного зростання та інструментом вирішення фінансових проблем держави.

Для забезпечення розвитку малого підприємництва необхідно надати малим підприємствам можливість організовуватися та діяти без перешкод, бути незалежними від уряду, отримувати певні заохочення від держави. Головним стимулюючим чинником розвитку малого бізнесу є досконалість законодавчого регулювання та зрозумілість у застосуванні законів.

Зростання кількості малих підприємств та їх тривала діяльність як суб'єктів економічної діяльності вимагає науково-теоретичних розробок щодо організації та ведення обліку суб'єктів малого бізнесу у напрямку його спрощення та відповідної адаптації нормативної бази бухгалтерського обліку.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженню сутності та ролі малих підприємств як суб'єктів господарської діяльності в структурі ринкової економіки України присвячені праці таких відомих українських вчених, як А. І. Барановського, М. Д. Білика, З. С. Варналія, Л. І. Воротіної, І. Г. Ганечко, Ю. І. Єханурова, О. В. Жука, Н. Кожевіної, В. В. Корнеєва, О. Є. Кузьміна, Н. Л. Лесик, Д. В. Ляпіна, С. К. Реверчука, Н. В. Савки, О. В. Титаренко, О. І. Хорольського, В. К. Черняка, Ю. Ю. Юрченко. В Росії ці питання висвітлювали В. С. Афанасьєв, А. О. Блінов, В. Н. Ічитовкін, П. О. М'ягков, В. А. Рубе, В. Е. Савченко, А. А. Шулул. Західна економічна думка представлена дослідженнями П. Бернса, Й. Ворста, П. Друкера, П. Равантлоу, Д. Сторея, П. Хейне, Г. Хоскінга, Й. Шумпетера та інших вчених.

Облікова наукова думка також все більше уваги приділяє проблемам визначення передумов формування облікової інформації про діяльність суб'єктів малого підприємництва. Порядок ведення бухгалтерського обліку суб'єктів малого підприємництва досліджувався низкою вітчизняних науковців, серед яких В. В. Бабич, Л. В. Вербицька, Н. О. Гура, В. П. Завгородній, В. Я. Матвіїв, Л. Г. Ловінська, В. Н. Пархоменко, Є. І. Свідерський та інші. Проте комплексні дослідження господарської діяльності малих підприємств як об'єкта обліку і звітності, особливостей системи їх обліку, методології та організації залишаються актуальною проблемою сучасного етапу реформування бухгалтерського обліку. Дослідження потребують теоретико-методологічні засади бухгалтерського обліку їх обліку як системи, визначення методологічних засад бухгалтерського обліку малих підприємств як форми господарювання. Результатом такого дослідження має стати удосконалення методології та організації бухгалтерського обліку суб'єктів малого підприємництва.

Мета і завдання дослідження. Головним завданням цієї роботи є здійснення комплексного дослідження стану методологічного, методичного та організаційного забезпечення ведення бухгалтерського обліку та складання звітності суб'єктами малого підприємництва (юридичними особами) та визначення способів створення сприятливих умов для їх подальшого розвитку шляхом збільшення транспарентності, підзвітності і підконтрольності.

Виклад основного матеріалу. Система нормативно-правового регулювання бухгалтерського обліку в Україні включає чотири рівні регламентації. Метою державного регулювання бухгалтерського обліку та фінансової звітності в Україні наголошується створення єдиних правил ведення бухгалтерського обліку та складання фінансової звітності, які є обов'язковими для всіх підприємств та гарантують і захищають інтереси користувачів, удосконалення бухгалтерського обліку та фінансової звітності.

Функція регулювання питань методології бухгалтерського обліку та фінансової звітності покладена на Міністерство фінансів України, що затверджує національні положення (стандарти) бухгалтерського обліку, інші нормативно-правові акти щодо ведення бухгалтерського обліку та складання фінансової звітності.

Облік на малих підприємствах регламентується як нормативними актами, затвердженими для всіх підприємств, які з певними обмеженнями стосуються малих підприємств, так і розрахованими тільки на суб'єктів малого бізнесу.

На першому рівні бухгалтерський облік регламентує Закон України "Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні" № 996-XIV (далі Законом № 996-XIV) [1]. Цей Закон визначає правові принципи регулювання, організації, ведення бухгалтерського обліку і складання фінансової звітності в Україні та поширюється на всіх юридичних осіб, незалежно від організаційно-правових форм і форм власності, а також на представництва іноземних суб'єктів господарської діяльності, які зобов'язані вести бухгалтерський облік та подавати фінансову звітність згідно із чинним законодавством. Відповідно до Закону № 996-XIV, бухгалтерський облік є обов'язковим видом обліку на підприємствах, який "ведеться безперервно з дня реєстрації підприємства до його ліквідації" з метою забезпечення користувачів повною, безперервною, достовірною і неупередженою інформацією про діяльність підприємства для прийняття рішень. Малі підприємства, як і всі юридичні особи, зобов'язані вести бухгалтерський облік, керуючись Законом № 996-XIV, положеннями (стандартами) бухгалтерського обліку та іншими нормативно-правовими актами щодо ведення бухгалтерського обліку та складання фінансової звітності. Відповідальність за організацію і ведення бухгалтерського обліку на малому підприємстві несе власник (власники) або керівник підприємства. Керівник підприємства зобов'язаний створити необхідні умови для правильного ведення бухгалтерського обліку.

Крім Закону № 996-XIV, окремі аспекти бухгалтерського обліку малого підприємства регулюються Конституцією та законами України, а також указами Президента України і постановами Верховної Ради України, прийнятими відповідно до Конституції та законів України, актами Кабінету Міністрів України.

Документи другого рівня включають національні положення (стандарти) бухгалтерського обліку. Для відображення в обліку господарських операцій та узагальнення даних у фінансовій звітності малі підприємства зобов'язані керуватися вимогами, правилами, методами оцінки, які передбачені П(С)БО України. Так, відображення в обліку і звітності малих підприємств регламентуються: П(С)БО 1 "Загальні вимоги до фінансової звітності"; П(С)БО 6 "Виправлення помилок і зміни у фінансових звітах"; П(С)БО 7 "Основні засоби"; П(С)БО 8 "Нематеріальні активи"; П(С)БО 9 "Запаси"; П(С)БО 10 "Дебіторська заборгованість"; П(С)БО 11 "Зобов'язання"; П(С)БО 12 "Фінансові інвестиції"; П(С)БО 15 "Дохід"; П(С)БО 16 "Витрати"; П(С)БО 25 "Фінансовий звіт суб'єкта малого підприємництва"; П(С)БО 26 "Виплати працівникам"; П(С)БО 27 "Діяльність, що припиняється"; П(С)БО 28 "Зменшення корисності активів".

Мале підприємство може мати у розпорядженні специфічні об'єкти, для обліку яких керуються П(С)БО 14 "Оренда", П(С)БО 18 "Будівельні контракти", П(С)БО 21 "Вплив змін валютних курсів", П(С)БО 30 "Біологічні активи", П(С)БО 32 "Інвестиційна нерухомість" тощо.

Особливість діяльності малих підприємств зумовлює застосування деяких стандартів частково, або незастосування їх взагалі. Так, малі підприємства звільнені від визначення тимчасових різниць з податку на прибуток (П(С)БО 17 "Податок на прибуток"), від капіталізації фінансових витрат, пов'язаних зі створенням кваліфікаційних активів (П(С)БО 31 "Фінансові витрати"), згідно з П(С)БО 25 "Фінансовий звіт суб'єкта малого підприємництва" від складання певних форм фінансової звітності (П(С)БО 2-5).

Нормативне регулювання ведення обліку та складання звітності суб'єктами малого підприємництва здійснюється П(С)БО 25 "Фінансовий звіт суб'єкта малого підприємництва"[2]. Норми цього Положення (стандарту) поширюються на суб'єктів малого підприємництва – юридичних осіб, які визнані такими відповідно до законодавства: суб'єктів малого підприємництва – юридичних осіб, що відповідають критеріям, визначеним пунктом 154. 6 статті 154 розділу III Податкового кодексу України, та мають право на застосування спрощеного бухгалтерського обліку доходів і витрат, для складання Спрощеного фінансового звіту суб'єкта малого підприємництва.

У стандарті встановлено зміст і форму Фінансового звіту суб'єкта малого підприємництва в складі Балансу (форма № 1-м) і Звіту про фінансові результати (форма № 2-м) та порядок заповнення його статей, а також зміст і форму Спрощеного фінансового звіту суб'єкта малого підприємництва в складі Балансу (форма № 1-мс) та Звіту про фінансові результати (форма № 2-мс) та порядок заповнення його статей.

Рядки звітів для малих підприємств за кодом і назвою практично повністю відповідають відповідним рядкам загальній фінансовій звітності великих підприємств. У той же час в основу складання Звіту про фінансові результати покладено не таку методологію, як у відповідному звіті для великих підприємств, що передбачає відображення витрат за статтями витрат та за елементами витрат. Звіт малого підприємства передбачає відображення витрат лише за елементами.

Прийняття спеціального стандарту та внесення до нього відповідних змін у контексті реформування системи бухгалтерського обліку та податкового законодавства свідчить про увагу держави до малого сектора, спробу нормативного забезпечення бухгалтерського обліку в них.

Одним із головних нормативних документів з бухгалтерського обліку є План рахунків. Позитивним аспектом, який підкреслює важливість малого підприємництва, є розроблений окремо для малих підприємств План рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань та господарських операцій суб'єктів малого підприємництва [3]. Згідно з пунктом 2 Наказу №186 спрощений План рахунків можуть застосовувати, зокрема, суб'єкти підприємницької діяльності – юридичні особи, які визнані згідно з чинним законодавством суб'єктами малого підприємництва і складають фінансову звітність відповідно до положень П(С)БО 25 “Фінансовий звіт суб'єкта малого підприємництва”. Малі підприємства самостійно вирішують, яким Планом рахунків користуватись (Планом рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій [4], або Планом рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань та господарських операцій суб'єктів малого підприємництва).

Документи третього методичного рівня регламентації підготовлюються та затверджуються Міністерством фінансів України для всіх юридичних осіб незалежно від організаційно-правової форми, форми власності та підпорядкування (крім банків та бюджетних установ), а також фізичних осіб – підприємців на основі документів першого та другого рівня регламентації. Документи цього рівня мають рекомендаційний, пояснюючий та уточнюючий характер щодо документів більш високих рівнів регламентації та не мають їм суперечити. У разі виникнення суперечностей діють норми документів першого та другого рівня.

До документів третього рівня регламентації належать інструкції про застосування планів рахунків підприємствами, установами й організаціями (крім банків і бюджетних установ); типові форми реєстрів бухгалтерського обліку і фінансової звітності, методичні рекомендації та інші нормативно-методичні документи з питань бухгалтерського обліку і фінансової звітності підприємств, установ і організацій.

Малі підприємства у своїй діяльності керуються загальними нормативними актами, які регламентують ведення обліку та складання звітності суб'єктами господарювання. Перш за все, це – Положення про документальне забезпечення записів у бухгалтерському обліку [5]; Положення про порядок подання фінансової звітності [6]; Положення про ведення касових операцій у національній валюті в Україні [7]; Інструкція по інвентаризації основних засобів, нематеріальних активів, товарно-матеріальних цінностей, грошових коштів і документів та розрахунків [8] і багато інших.

Проте існують й специфічні нормативні документи, які призначені врегулювати ведення обліку на малих підприємствах. Так, для впорядкування ведення реєстрів бухгалтерського обліку юридичними особами – суб'єктами підприємницької діяльності будь-якої організаційно-правової форми та форми власності (крім банків) з ознаками малих підприємств, а також юридичними особами (крім бюджетних установ), що не займаються підприємницькою (комерційною) діяльністю призначено Методичні рекомендації з застосування реєстрів бухгалтерського обліку малими підприємствами [9].

Узагальнення інформації про господарські операції за простою і спрощеною формою бухгалтерського обліку відбувається у реєстрах, які побудовані на застосуванні Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій суб'єктів малого підприємництва.

Облік та узагальнення інформації про позабалансові активи і зобов'язання такі підприємства здійснюють з використанням позабалансових рахунків класу “0 Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій”.

Записи на рахунках бухгалтерського обліку спрощеного Плану рахунків і на позабалансових рахунках для узагальнення інформації про наявність і рух активів, капіталу, зобов'язань, про доходи і витрати, факти фінансово-господарської діяльності такі підприємства мають здійснювати відповідно до Інструкції про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій [10].

Порядок ведення аналітичного обліку та кореспонденції рахунків, що не наведена в Інструкції про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій [10], встановлюється підприємством, виходячи з норм Інструкції, положень (стандартів) бухгалтерського обліку, інших нормативно-правових актів з бухгалтерського обліку та управлінських потреб.

Суб'єкти малого підприємництва – юридичні особи, які мають право ведення спрощеного обліку доходів і витрат, зокрема відповідають критеріям, визначеним пунктом 154. 6 статті 154 розділу III Податкового кодексу України, та не зареєстровані платниками податку на додану вартість, узагально-

ють інформацію в регістрах бухгалтерського обліку без застосування подвійного запису за простою формою бухгалтерського обліку. Регістри бухгалтерського обліку та Методичні рекомендації із застосування регістрів бухгалтерського обліку малими підприємствами [11].

Правила ведення бухгалтерського обліку, які регламентуються документами другого та третього рівня, реалізуються підприємствами й організаціями для розробки облікової політики. Документи, які регламентують облікову політику на рівні підприємства, належать до четвертого рівня регламентації.

Облікова політика – сукупність принципів, методів і процедур, що використовуються підприємством для складання та подання фінансової звітності. Організаційні аспекти бухгалтерського обліку на рівні підприємства належать до компетенції його власників або уповноваженої посадової особи відповідно до законодавства та установчих документів. Відповідальність за організацію бухгалтерського обліку та забезпечення відображення господарських операцій у первинних документах, збереження документації протягом встановленого терміну несе власник малого підприємства або уповноважена посадова особа, яка здійснює керівництво підприємством відповідно до законодавства та установчих документів. Малим підприємствам надається широка можливість вибору форм ведення обліку, формування облікової політики та організації обліку. Варто зазначити, що в Україні відсутні рекомендації щодо формування облікової політики підприємств. Норма, яка зобов'язує формувати облікову політику, прописана у Законі № 996-XIV, проте на практиці досить часто власники (керівники) не приділяють значення аспектам її обрання та розкриття.

Висновки. Оцінка стану нормативно-правового забезпечення ведення обліку та складання звітності малими підприємствами дозволяє дійти висновку, що, незважаючи на наявність нормативно-правової бази першого, другого та третього рівня регламентації бухгалтерського обліку, стосовно нормативного забезпечення обліку малих підприємств необхідно зазначити про відсутність системи законодавчих актів, які враховують особливості обліку на таких підприємствах.

У міжнародній практиці на сьогодні розроблено і застосовуються окремі стандарти бухгалтерського обліку для малого бізнесу. Розробка на їх основі національних стандартів обліку та або адаптація цих стандартів для малого бізнесу є важливим завданням нормативного регулювання бухгалтерського обліку. Відсутність нормативно-правових актів другого рівня регламентації щодо організації та ведення бухгалтерського обліку на малих підприємствах в Україні значно ускладнює роботу власника (власників) підприємства або іншого органу, уповноваженого управляти підприємством.

Підсумовуючи, необхідно зазначити, що за часи реформування бухгалтерського обліку в Україні була створена достатньо ґрунтовна законодавча база щодо регламентації бухгалтерського обліку, яка складає правову основу реформи. Проте нагальною необхідністю залишається усунення недоліків прийнятих нормативно-правових документів, положень (стандартів) бухгалтерського обліку та розробка методичного забезпечення до них з урахуванням особливостей малих підприємств як суб'єктів господарської діяльності держави.

Література:

1. Закон України "Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні" від 16. 07. 99р № 996-XIV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: //zakon.rada.gov.ua.
2. П(С)БО 25 "Фінансовий звіт суб'єкта малого підприємництва", затвердженого наказом Міністерства фінансів України від 25 лютого 2000 року № 39 та зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 14 лютого 2011 року за № 189/18927 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // www.minfin.gov.ua.
3. План рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань та господарських операцій суб'єктів малого підприємництва, затверджений наказом Міністерства фінансів України від 19. 04. 01р. № 186 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // www.minfin.gov.ua.
4. План рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій, затверджений наказом Міністерства фінансів України від 30. 11. 99 р. № 291 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // www.minfin.gov.ua.
5. Положення про документальне забезпечення записів у бухгалтерському обліку, затверджене наказом Міністерства Фінансів України від 24. 05. 1995 року № 88 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // www.minfin.gov.ua.
6. Положення про порядок подання фінансової звітності, затверджене постановою КМУ від 28. 02. 2000 року № 419 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // www.minfin.gov.ua.
7. Положення про ведення касових операцій у національній валюті в Україні, затверджене постановою Правління Національного банку України від 15 грудня 2004 р. № 637 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // www.minfin.gov.ua.
8. Інструкція по інвентаризації основних засобів, нематеріальних активів, товарно-матеріальних цінностей, грошових коштів і документів та розрахунків, затверджена наказом МФУ від 01. 08. 94 р. № 69 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // www.minfin.gov.ua.
9. Методичні рекомендації з застосування регістрів бухгалтерського обліку малими підприємствами, затверджені наказом Міністерства фінансів України від 25 червня 2003 р. №422 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // www.minfin.gov.ua.
10. Інструкція про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій, затвердженої наказом Міністерства фінансів України від 30 листопада 1999 року № 291 і зареєстрованої в Міністерстві юстиції України 21 грудня 1999 року за №893/4186 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // www.minfin.gov.ua.
11. Методичні рекомендації із застосування регістрів бухгалтерського обліку малими підприємствами, затверджені Наказом Міністерства фінансів України від 15. 06. 2011 № 720 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // www.minfin.gov.ua.